

А. В. Сарапин

К ВОПРОСУ О КОНФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ ФРАНЦИСКА СКОРИНЫ

В статье предлагается анализ различных версий решения вопроса конфессиональной принадлежности Ф. Скорины. Критически освещаются аргументы в пользу православия, протестантизма и католицизма полоцкого первопечатника. Делается вывод о его формальной принадлежности к католицизму. Однако компромиссное восприятие Ф. Скориной тогдашних вероисповеданий делает неважным решение вопроса о его конфессиональной идентификации.

Ключевые слова: Франциск Скорина, конфессиональная принадлежность, православие, протестантизм, католицизм, библейские переводы Скорины, конфессиональная ситуация в Великом княжестве Литовском.

A.V. Sarapin

TO THE QUESTION OF CONFESSIONAL AFFILIATION FRANCYSK SKORYNA.

The article proposes an analysis of the various versions of the F. Skoryna's solution of the question of confessional affiliation. Critical arguments in favour of Orthodoxy, Protestantism and Catholicism of the Polotsk printer of the first book are highlighted. Special attention is paid to the versions, the authors of which on orthodoxy F. Skoryna are insisted. In particular, thoroughly A. Viktorov's, P. Vladimirov's and V. Deruga's arguments are versed. The weaknesses of their arguments are indicated. Also offered an analysis of the Skoryna's edition of the Psalter for its conformity with Orthodox religion. In addition, the George's name (supposedly the second Skoryna's orthodox name) is considered. On this occasion the H. Łowmiański's and G. Golenchenko's criticisms attesting to the elementary error of the copyist are presented. Also versions in favor of F. Scoryna's Protestant religion (B. Kopitar, D. Chizhevskij) and facts of their distribution Orthodoxy defenders in the environment (prince Andrei Kurbsky, metropolitan Anthony Selyava) are considered. Also versions of the Catholic religion of F. Skoryna are considered. In particular, arguments H. Łowmiański's and J. Dobrovsky are versed thoroughly. Also other arguments in favor of F. Scoryna's Catholic religion are considered. Skoryna's formal affiliation to Catholicism is concluded. However, F. Skoryna's compromise perception of then faiths is not important for his confessional identity. The more that you need to consider the uniqueness of confessional situation in the Grand Duchy of Lithuania. We are talking about the absence of any religious system domination in the State. In other words, the Grand Duchy of Lithuania is an example of historical and cultural comfort, in which there was not black and white perception of different denominations.

Keywords: Francysk Skoryna, confessional affiliation, Orthodoxy, Protestantism, Catholicism, Skoryna's Biblical translations, confessional situation in Grand Duchy of Lithuania.

УДК 261.6:001

М. М. Стадник, д-р філос. наук, проф.

ГНОСЕОЛОГІЯ КАТОЛИЦИЗМУ

Становлення католицької теологічної доктрини пізнання тривало впродовж значного історичного часу. Цей процес тісно пов'язаний з уявленнями про світ. Католицькі пізнавальні практики стверджують, що людина може "отримувати імпульси" для свого розвитку не опосередковано – із протиріччя релігійної ідеології та релігійної свідомості, а безпосередньо від зовнішніх для неї факторів, наприклад від характеру наукових відкриттів. Специфічним у відношеннях між католицькою філософією та католицькою ідеологією є необхідність постійно розробляти тезу про деяку особу – носія теологічної ідеології. Католицькі теоретики значну увагу приділяють питанню гармонійної єдності теологічної ідеології зі "зрозумілими" результатами досягнень наук. Останнє осмислюється шляхом "опосередкованого їхнього взаємовпливу", але релігійний принцип завжди лишається незмінним: верховенство ідеології віри та теології над філософією. У цьому полягала одна з найважливіших невідповідностей між загальним духом розвитку західноєвропейської філософії та сладкоємницею середньовічної схоластики – католицькою філософією, яка спирається на спеціально розроблений схоластичний метод. Нині існує декілька різних систем класифікацій католицької філософії. Але найбільш поширеною є система, яку складають неовагустіанство та неосхоластика. До останньої входять неоскотизм, неосуаресизм і неотомізм, а на думку деяких, ще молінізм та інші учення.

Ключові слова: томізм, католицька філософія, неотомізм.

Осмилення процесу пізнання в католицькій традиції дає можливість виокремити метафізичні підходи щодо осягнення надприродного, в основі якого доктрина й ідеологія томізму. Взаємовідношення ідеології та філософії католицизму в питанні науки можна розкрити через характеристику складових частин католицької філософії. Для цього уважно добирається аргументація, призначена довести обмеженість розуму та засобів логічного пізнання. Для надання висунутим висновкам більшої переконливості, теологи додають до своїх суджень особливим чином проведені софістичні аналізи сучасних наукових даних, які б підтверджували тезу про не суверенність розуму.

Дослідженням проблем релігійного пізнання займаються філософи, релігієзнавці: Богачевська І. В., Герасимчук А. А., Горбаченко Т. Г., Колодний А. М., Лозко Г. С., Лубський В. І., Лубська М. В., Марченко О. В., Мозговий І. П., Предко О. І., Саух П. Ю., Саух Ю. П., Філіпович Л. О., Харьковченко Є. А. та ін. Значне місце в осмиленні пізнання в католицькій традиції належить представникам католицької церкви та ін. Незважаючи на важливі теоретичні напрацювання у цій сфері нагально залишається проблема як релігійного так і наукового пошуку. У цьому контексті важливим є звернення до становлення католицької традиції пізнання.

Мета статті: розкрити становлення пізнання в католицькій традиції.

Західна філософія за тривалий період свого існування накопила багато різноманітних способів осмилення природних і соціальних явищ і є одним із фунда-

ментальних джерел цінностей та орієнтирів для людини. Способи релігійного осмилення дійсності відрізняються від наукових методів, мають свою специфіку. Найпоширенішими серед них є "ілюзія позатілесності" та "містичне прозріння". Де перший є спробою умоглядно вийти із свого індивідуального тіла, звільнитися від тілесності та побачити навколишній світ нібито збоку, відкриваючи тим самим причетність особистого буття до смислу всесвітньої цілісності. Другий передбачає заглиблення у власне особисте "Я", подолання межі із зовнішнім світом, злиття з потоком світових подій. Осмилення цих методів потребує спеціальної підготовки та відповідних умов, оскільки релігія не є цілком самостійною у формуванні життєво важливих цінностей, вона заповнює дефіцит інформації про смисл космосу, смисл життя людини і суспільства. У теоретичному плані пояснити релігійні ідеї, принципи має теологія як система обґрунтування та захисту релігійних вчень про Бога, його якості, ознаки, властивості, а також комплекс доведень істинності догматики, релігійної моралі. Теологія як одна із форм вираження релігійної свідомості має ряд специфічних ознак, котрі відрізняють її від філософії. Співвідношення філософії і теології виникло в перші століття існування християнства і існує до наших днів. На думку релігійних філософів відмінність філософії від теології полягає в тому, що перша не в змозі осягнути істини одкровення, недосяжні для людського розуму. З огляду на це основне своє завдання всі релігійно-філософські течії вбачають у доведенні необхідності, корисності, загальної значущості релігії

для людини. Головне питання релігійної філософії – це питання про ставлення Бога до створеного ним світу та до людини і ставлення людини до Бога.

Релігійна філософія дає своє вирішення онтологічних, гносеологічних, космологічних, соціальних та інших проблем. В основі релігійно-філософської онтології лежить вчення про Бога та доведення раціональності чи ірраціональності його буття. Для релігійно-філософської гносеології характерне роздвоєння об'єктів на природні та надприродні. Основою пізнання вважається одкровення, зафіксоване в системі догматів. Завдання ж філософії і науки – допомогти людині наблизитись до одкровення для укріплення віри.

Становлення католицької теологічної доктрини тривало впродовж значного історичного часу. Цей процес тісно пов'язаний з увлеченнями про світ. Католицькі пізнавальні практики стверджують, що людина може "отримувати імпульси" для свого розвитку не опосередковано – із протиріччя релігійної ідеології та релігійної свідомості, а безпосередньо від зовнішніх для неї факторів, наприклад від характеру наукових відкриттів. Специфічним у відношеннях між католицькою філософією та католицькою ідеологією є необхідність постійно розробляти тезу про деяку особу – носія теологічної ідеології. Католицькі теоретики значну увагу приділяють питанню гармонійної єдності теологічної ідеології зі "зрозумілими" результатами досягнень наук. Останнє осмислюється шляхом "опосередкованого їхнього взаємовпливу", але релігійний принцип завжди лишився незмінним: верховенство ідеології віри та теології над філософією. У цьому полягала одна з найважливіших невідповідностей між загальним духом розвитку західноєвропейської філософії та спадкоємицею середньовічної схоластики – католицькою філософією, яка спирається на спеціально розроблений схоластичний метод. Нині існує декілька різних систем класифікацій католицької філософії. Але найбільш поширеною є система, яку складають неогавгустианство та неосхоластика. До останньої входять неоскотизм, неосуаресизм і неотомізм, а на думку деяких, ще молінізм та інші учення.

Взаємовідношення ідеології та філософії католицизму в питанні науки можна розкрити через характеристику складових частин католицької філософії та ролі в ній неотомізму. Історично томізму передували гавгустинізм; він бере свій початок від ученя християнського теолога та філософа Гавгустина. Скотизм дістав назву від імені його засновника – Дунса Скота (1265 – 1308), який, як справедливо зазначає Омен О. Р. Джордан, зайняв компромісну позицію між ученням Гавгустина й томізмом. Вона ґрунтується на спробі відтворити античний платонізм й аристотелізм, які сповідувались не в первісній формі, а осмислювались у теїстичному дусі Платона, по-християнськи, по-неоплатонічному. Водночас, для нової теорії характерно положення про домінування волі, схильність до найтонших розмежувань понять із формальним осмисленням. Скотизму властиве утвердження верховенства віри над знанням. Згідно з поглядами основоположника теорії переважна більшість богословських тез не може бути доведена, для їх розуміння необхідна тільки віра. Скотизм піддавав сумніву можливість встановлення істинності богословських суджень. Історично ця критика була прогресивною, хоча за багатьма ознаками іноді вважалася реакційною. Скотизм підтримується орденом францисканців.

Суаресіанство отримало свою назву від імені Франсіса Суареса (1548 – 1617), який перебував під значним впливом Гавгустина. Від томізму Суарес відступав у деталях, він заперечував реальне розмежування сутності й існування. Його погляди мали пантеїстичне забар-

влення. Слушною видається думка Вільгельма Віндельбанда, що неосуаресіанство нині сповідує значна частина ордена єзуїтів [1, с. 308].

Засновником оккамізму у XII ст. був Вільям Оккам (1285 – 1349). Він виступав проти класичної схоластичної традиції. Його позиція ґрунтувалась на антидогматизмі, антираціональності, антиреалістичності. Замість того, щоб конструювати систему, він критикував знання. Унаслідок критики Оккам переконався, що переважна частина традиційних знань не позбавлена "помилковості". Основним засобом здобування знань він вважав не дискурсивний розум, а безпосередню інтуїцію. Відтак, на думку Омена О. Р. Джордана, місце дискваліфікованого знання мусила посісти віра [4, с. 220]. Окрім головних ученя католицизму про можливість людського пізнання, важливе значення мають допоміжні. Їх наявність свідчить, що в інтересах католицизму необхідно поряд з основною, найбільшою філософською школою, припустити існування двох-трьох інших, близьких за духом ученя. Визнання поруч із томізмом інших напрямів дає можливість зрозуміти полеміку сучасних схоластів: дорікання за прихильність до скотизму мають на увазі обвинувачення в применшенні значення розуму в пізнавальній діяльності (порівняно з вченням Фоми Аквінського), докори за схильність до суаресизму здебільшого виражають невдоволення зайвим "ідеалізмом" пантеїстичного характеру, звинувачення в оккамізмі пов'язують із тяжінням до суб'єктивного ідеалізму. Така дискусія зумовлює особливості сучасних взаємовідношень між католицизмом і наукою. Однак скільки б не існувало шкіл у католицькій філософії, головною залишається томізм. І річ тут не тільки в найбільшій прихильності до нього офіційних кіл католицької церкви, радше навпаки: сутність томізму і його потенційні можливості змушують католицьких ієрархів схилитися до нього. Томізм об'єктивно є ядром католицької філософії. Сам термін "томізм" охоплює такі поняття: учення Фоми, томізм, неотомізм і сучасний неотомізм. Нові соціальні умови порушили перед католицизмом проблему, як "оживити" визначальну позицію томізму. Заклик Папи Лева XIII поповнити доктрину томізму новими науковими досягненнями сформульований у його лаїчній постанові про науку – збагатити й удосконалити старе новим. Останній став підставою для переосмислення взаємовідношень науки і релігії. Як зазначає Й. Григулевич, Лев XIII "переконував громадську думку, що релігія і наука не тільки не суперечать одна одній, але і взаємно доповнюються" [2, с. 52].

В розвитку сучасного неотомізму виділяють три етапи. Кожний із них позначений специфічними проблемами, має превалюючу тематику і своїх провідних фахівців. Перший етап охоплює час від виникнення вчення до першої світової війни, другий – між двома світовими війнами, третій – від кінця Другої світової аж до сьогодення. Стан основного філософського вчення католицизму на останньому етапі, починаючи з другої половини XX ст., ми і називатимемо власне сучасним неотомізмом. Необхідно чітко розмежувати вчення самого Фоми Аквінського, томізм, неотомізм та сучасний неотомізм. Подібне розрізнення важливе для того, щоб більш точно визначити предмет останнього, через який можна зрозуміти характер логічних побудов сьгоднішніх представників сучасного неотомізму. З іншого боку, апелювання до ідей і положень ученя Фоми Аквінського в сучасному неотомізмі є тією спробою наповнити стару форму новим змістом. Власне, це пошуки можливості узгодити нове з офіційно утвердженими догматами. У цьому й полягає сенс звернення до "класика".

Головними напрямками сучасного неотомізму визначають помірно безпосередній та помірно опосередкований реалізм. Їх можна охопити, переосмисливши теорію пізнання на основі ідей еволюціонізму та креаціонізму. Останню насамперед цікавило, що таке світ, а вже потім, як він пізнається. У сучасному томізмі теорія пізнання все більше набуває характеру самостійності й автономності. Один із нинішніх теологів І. Лотц зазначає, що "раніше теорія пізнання розглядалася найчастіше як прикладна чи матеріальна логіка, а зараз, навпаки, її правильніше віднести до метафізики" [9, с. 64]. У такий спосіб теорії пізнання надається функція "вступу" до онтології, а зрештою, до "першої філософії". Однією з особливостей католицької теології нині є приміщення ролі та значення теорії пізнання як шляху до традиційного метафізичного обґрунтування існування Бога. Це призвело до того, що в сучасному католицизмі з'явилися три поняття: теорія пізнання, метафізика пізнання й метафізика. Теорія пізнання займається "першою гарантією обґрунтованості істини нашого духу, що встановлюється внутрішнім – досвідом" [9, с. 78], а метафізика, як відомо, у неосхоластиці передбачає доказ існування Бога. Для поєднання цих двох протилежностей сучасний католицизм і розробив проміжне поняття "метафізика пізнання", функція якого полягає в забезпеченні поступового переходу від прийнятого в науці терміна "теорія пізнання" до неотомістської метафізики. Метафізика пізнання – це "останнє обґрунтування істини нашого духу" (І. Лотц) як чогось залежного від метафізики: вона починається у ній, з неї формує свої основи, проте не є метафізикою в повному розумінні слова. Природно, що метафізика пізнання виявляється "внутрішнім моментом теорії пізнання ... а теорія пізнання – внутрішнім моментом метафізики пізнання" [9, с. 79]. Почати з теорії пізнання, перейти до метафізики пізнання, а через неї і до чистої метафізики, спробувати переломити хід сучасної філософської думки в необхідному для теології напрямі – основне завдання сучасних дослідників науки. Отже, учення про пізнання в сучасному католицизмі й неотомізмі виявилось історично довготривалим процесом становлення "механізму", яким намагаються забезпечити повернення від наукової теорії пізнання до метафізичного обґрунтування теології. Це в основному два-три головні питання теорії пізнання, що мають особливе значення для неотомістської філософії. Насамперед, це питання реальності існування зовнішнього світу, а також аргументування можливості його пізнання. Характер вирішення цих концептуальних питань визначає характер взаємовідношень знань та віри, науки й сьогоднішнього католицизму.

Католицькі теоретики шукають різні способи для обґрунтування детермінантної ролі теологічної віри в пізнанні навколишнього світу. В їх полі зору опиняються найновіші метафізичні тенденції, засновані на елементах ірраціоналізму. При цьому теологи намагаються використати щонайменшу можливість, аби завдяки фізичному трактуванню явищ, софізмам і паралогізмам отримати будь-яку нову аргументацію для захисту релігійних учень. Розуміння поняття "віри" у католицькій традиції, на думку Раді Радеєва, залежить від розуміння сучасними теологами нераціонального й ірраціонального. Нераціональне знання, на їх думку, є знанням про реальне. При цьому варто чітко наголосувати на його відмінності від нераціональної фантазії на зразок міфів, легенд, марновірств тощо. Відповідно до учень томізму, до нераціонального належить таке знання, яке нехтує раціональним знанням, відхиляє його або ж заперечує. Це і є певним видом ірраціоналізму в католицькій традиції. Відтак, в основу ірра-

ціоналізму покладено тезу про існування власне нераціонального знання [6, с. 246–247].

Під вірою сучасні теологи розуміють власне нераціональне знання, не доступне повною мірою раціональному пізнанню. Таке знання ґрунтується на неусвідомленій внутрішній згоді. Воно виявляється у вільному акті вибору цього знання. Так, американський теоретик Г. Клокер, стверджує: "Коли ми справді знаємо щось, ми змушені з цим погодитися. Тут немає жодної альтернативи. Ми чітко розуміємо, наприклад, що до двох додати два – буде чотири, завжди буде чотири і ніколи п'ять. Якщо звернутися до віри, то в ній також присутня інтелектуальна згода, яка, однак, пов'язана із внутрішньо очевидним змушуванням інтелекту до відповідного висновку. Та або інша пропозиція нав'язується особистості, вона сприймає її саме такою, якою вона подається. Коли ми стверджуємо, наприклад, істину, що Бог триєдиний, то не спроможні зрозуміти, чому він має бути саме таким, а не іншим. Тому там, де це стосується віри, потрібні мотиви для згоди. Вони вже не виходять із внутрішньої сутності об'єкта і не підштовхують інтелект до висновку" [8, с. 128], оскільки це є характерним для наукових істин. На думку Г. Клокера, "в узгодженні релігійних істин, що відкриваються перед людиною, особливу роль відіграють думки, які нечітко та неадекватно можуть бути зрозумілими. У такому разі важливе місце належить бажанням. А тому, акт віри виявляється вільним актом" [8, с. 129]. Тим самим віру не можна плутати із різними видами нераціонального знання, у тому числі навіть з одкровенням, – це те, що зійшло на людину незалежно від неї, а віра допускає залежне від акту вибору прагнення людини прийняти інтелектуально необхідний висновок. Віра в щось не дана людині із фатальною неминучістю. Коли б це було так, то від неї нічого б не залежало і їй не треба було б ні самій "зміцнювати" свою віру, ні переконувати в ній інших. Так, Папа Іван Павло II зазначав, що "поряд з пізнанням, властивим людському розуму, яке через свою природу може досягти Бога", є "пізнання, властиве тільки вірі". Саме останнє "виражає істину, засновану на Одкровенні" [3, с. 15]. Цей висновок Папи розкриває сучасне католицьке розуміння співвідношення одкровення, віри та теології. З приводу ролі філософської віри для теології понтифік зауважував, що "філософія є необхідним інструментом, який допомагає глибше пізнати віру і передати євангельські істини тим, хто їх ще не знає". Коли при аналізі різних видів знань обґрунтовувалась "об'єктивна" база для віри в надприродне, то в томістській інтерпретації поняття "віри" мається на увазі суб'єктивний характер будь-якого вірування. Таке визначення віри католиками справді окреслює деякі особливості теологічного процесу пізнання. Людина прагне перетворити світ, і в її діях завжди присутня воля суб'єкта і відповідно визначений вибір. А тому, під вірою можна розуміти деяке знання, яке "запліднене" неусвідомленою внутрішньою згодою, що виявляється у вільному акті вибору цього знання. При цьому акт вибору хоч і властивий суб'єкту, але є об'єктивним. Сучасні католики також говорять про об'єктивний початок "вільного вибору" людини-суб'єкта. Однак для них "об'єктивне" – божественне – є найбільшою містичною суб'єктивністю, де об'єктивне подане в мінімальному обсязі, оскільки максимально перекручене. У такій формі означена католиками "віра в надприродне" стає лише суб'єктивним засобом об'єктивації "ілюзорної суб'єктивності", вираженої в ідеї Бога. Для обґрунтування теологічної об'єктивації "ілюзорної суб'єктивності" звернімося до усталеного в богослов'ї поділу віри на "наукову", "філософську" і "віру в надприродне" [11].

Католики хоч і стверджують правомірність побутування "наукової віри", але відмежовуються від неї як від уявної. Хоча саме "наукова віра", яку правильніше було б називати переконанням, справді існує і має цілком об'єктивний предмет "віри". За "науковою вірою" теологи виділяють "філософську віру". До останньої вони ставляться прихильно, наголошуючи, з одного боку, на її значенні, а з іншого – на обмеженості її можливостей у досягненні досконалого пізнання істини, оскільки "філософській вірі" відведена роль проміжної ланки, "буфера" між "науковою вірою" і "теологічною". Завдяки своїй універсальності філософське знання є теоретичним і "принципово не може бути емпіричним" [5, с. 329–428]. Тому філософські знання та отримані висновки є опосередкованими і не можуть бути перевірені емпіричним шляхом (хоч і не відірвані від емпіричного знання), що у разі необхідності спричиняє особливий, трохи відмінний від прийнятого в інших науках спосіб обґрунтування істин.

Томістська "віра в надприродне" вибудувана на ілюзорному баченні світу. Вона містить спробу створити поняття, засновані на логіці висновків, що наводяться при характеристиці "філософської віри". Останні визначають гносеологічний та емоційно-психологічний аспекти переконання (віри) як необхідного моменту процесу пізнання. Усе це, на думку Папи Івана Павла II, і є осмисленням "надприродної дійсності", про яку "мовить Бог". Змістом Божої мови є "таємниця, стосовно якої розум не детермінований дійсністю", а тому вона залишається непідвладною пізнанню. Для того, щоб людина прийняла "таємницю Бога", потрібна воля, яка "здійснює тиск на розум" [10, с. 104]. Суб'єктивно-особистісне ставлення людини до об'єктивно неоднозначного знання про дійсність переростає в суб'єктивно-особистісне ставлення до "знання" про об'єктивно неіснуюче "потойбічне буття". Емоційно-психологічна основа вибору своїх поглядів переростає в емоційно-психологічну наполегливість у збереженні релігійного світогляду. Віра в надприродне зумовлена соціальними протиріччями дійсності, а також суб'єктивно-особистісним переконанням і наполегливістю людини або групи людей. Водночас вона спрямована на підтримку і зміцнення уявлень про нібито існуюче Божественне начало, що створило світ. Віра є ядром усього релігійного комплексу. Більше того, в межах релігійного світогляду вона впливає на всі інші види "віри", "нераціонального" і "раціонального" знання. Подібні логічні побудови є однією з особливостей неотомістської аргументації. При цьому необхідно зрозуміти, що проблема переконання-віри – одна зі складових елементів наших знань про світ. Це важливо із гносеологічної точки зору, оскільки було б неправильно говорити, що у своїх діях і думках люди завжди спираються тільки на знання, тим більше наукові. Не можна з абсолютною вірогідністю стверджувати, що у людини відсутня "інтуїтивна" впевненість у результатах подій, яка так або інакше випереджає знання про цей результат. Подібні явища спричиняють принаймні два вагомні наслідки. Коли з часом отримане знання про справжній стан речей підтверджує те, в що людина вірила, що припускала, то в неї може виникнути зайвий потяг до необґрунтованих науковими знаннями дій відповідно до "внутрішнього переконання", "досвіду прожитого життя" тощо. Коли дійсні або набуті знання починають усе частіше різнитися з тим, у що людина вірила, то й у цьому разі її переконання-віра можуть до якогось часу залишатися незмінними, незважаючи на конфлікт зі знанням. Процеси відносної відповідності та невідповідності знання й переконання-віри врівноважують один одного у свідомості людей у цілому, але у свідомості окремих особистостей вони можуть стати

неприйнятними [7, с. 260–261]. Відтак, сучасний неотомізм не відокремлений від розвитку західноєвропейської філософії, тільки по-своєму розв'язує проблеми, порушені всім попереднім і сьогодишнім розвитком філософської думки.

Уживання католиками термінів у специфічному для них розумінні, формальне заперечення ними ірраціоналізму та фідейзму спричинили той факт, що у філософській літературі існує багато поглядів з приводу того, як найправильніше характеризувати сучасну томістську філософію. Незважаючи на всю важливість дослідження різних аспектів сучасного неотомізму (і термінологічну плутанину), очевидно одне: перед нами філософськи осмислений, замаскований різновид псевдонауково-раціоналістичного фідейзму [11]. Цей факт стає ще очевиднішим, коли від аналізу теологічної кореляції понять "знання" і "віра" перейти до дослідження томістської "гармонії" істин розуму й істин одкровення. Дотепер ми вели мову все-таки про пов'язані з вірою проблеми теорії пізнання, що так чи інакше співзвучні зі всією сучасною західноєвропейською філософією. Нині завдання католиків полягає в тому, щоб, не розриваючи їх єдності, відокремити віру від знання, визначити специфіку об'єкта і суб'єкта віри.

Гносеологія католицизму постала на основі євангельського вчення Ісуса Христа. Особливого значення в ній надається вирішенню питання співвідношення знання й віри. Виходячи з потреби осмислення змісту теологічної гносеології, ми розглядаємо його не на загально-теоретичному рівні, а в більш вузькому й конкретному вираженні – відношеннях між знанням та вірою в надприродне, бо ж християнська гносеологія визнає основним у формуванні світогляду людини саме релігійну віру. Цей момент – центральний у поглядах представників різних теологічних шкіл католицизму: вони захищають і підтверджують тезу про існування надприродних сил, що лягло в основу формування різних підходів щодо осмислення у філософії неотомізму. Так, у філософії католицизму яскраво виражається теологічне вирішення соціальних проблем. Як правило, вся система суспільних відносин тлумачиться з позицій провіденціалізму (теологічна концепція історії як промислу Божого) і зводиться до божественної доцільності. З іншого боку релігійна філософія представлена різними течіями, які мають спільні риси та ознаки. Різні церкви кладуть в основу своїх вчень різні філософські ідеї. Так, католицька філософія включає сукупність існуючих у католицизмі (філософських течій, таких як неотомізм, тейярдизм, неоавгустинізм, "теологія звільнення" та інші. Найавторитетнішою течією є неотомізм як офіційна філософська доктрина Ватикану. Провідні представники цього напрямку: Е.Жільсон (1884–1978), Ж.Марітен (1882–1973) – у Франції; Е.Корет (нар.1919) – в Австрії; Ю.М.Бохенський (нар.1902) – у Швейцарії; Ф.Ван-Станберген (нар.1904) – у Бельгії; К.Войтила (нар.1920) – у Польщі (Папа Римський Іоанн-Павло II) та ін.

Неотомізм базується на вченні Фоми Аквінського, центральним принципом якого є принцип гармонії віри та розуму. Послідовники цього вчення розглядають його через призму сучасності, намагаються довести, що доктрині, яку вони захищають, притаманні універсальні можливості піднятися над полярністю матеріалізму та ідеалізму, сцієнтизму та антисцієнтизму. Провідний представник неотомізму Е.Жільсон розмірковує таким чином: "Мати віру – це значить прийняти дещо, тому що воно явлене Богом. А тепер, – що означає наука (тобто наукові переконання. – Авт.). Це значить приймати дещо, що сприймається як істинне в світлі природного розуму. Всім, хто займається відносинами Розуму та

одкровення, ні в якому разі не слід випускати з уваги істотну різницю між цими двома типами прийняття істини. Я знаю завдяки розуму, що дещо істинне, тому що я бачу, що воно істинне, але я вірю, що дещо істинне, тому що Бог сказав, що воно істинне. В цих двох випадках причини мого прийняття істини різні і, отже, науку та віру слід розглядати як два зовсім різних типи прийняття істини" [2, с. 35]. Представники неотомізму розрізняють два джерела пізнання – природний розум (науку) і божественне одкровення (віру як непохитну впевненість у тому, що Бог відкрив людині через слово і то, що мовлене Богом є істинним).

Філософське вчення неотомізму втілене системою різноманітних філософських дисциплін: метафізика, гносеологія, натурфілософія та ін. Ядром є метафізика (загальна та прикладна), яка детально розглядає співвідношення Бога і створеного ним буття. Загальна метафізика поділяється на онтологію (вчення про буття взагалі) та природну теологію (філософське вчення про Бога); прикладна метафізика – це філософське вчення про світ та людину. Центральну для неотомізму антропологічну проблематику розробляли Е. Корет та К. Ранер. З їхньої точки зору, основні положення неотомізму мають обґрунтовуватися через аналіз людського буття в світі. Людину неотомізм розуміє як складну духовно-матеріальну субстанцію (єдність душі і тіла). Особа в неотомізмі універсальною метою і смислом свого існування має споглядати божественного блага. Прагнути до блага, вона набуває інтелектуальних, моральних та теологічних чеснот, на становлення яких і має бути орієнтоване суспільне життя. Історичний процес, за неотомізмом, підкоряється божественному провидінню. Проте його представники визнають також і фундаментальну цінність "мирської" історії, наявність у ній внутрішньої мети, пов'язаної з удосконаленням людства, культури, пояснюючи сутність культурно-історичної творчості, стверджується, що у "відкритості" і "трансцендуванні", самопіднесенні людини до Бога народжується історія. Неотомізм, як і релігійна філософія в цілому, дедалі ширше залучає до своєї доктрини проблеми суспільства, людини, науки. Це одна із специфічних рис оновлення релігійної думки.

Висновки. Католицькі теоретики шукають різні способи для обґрунтування детермінантної ролі теологічної віри в пізнанні навколишнього світу. В їх полі зору опиняються найновіші метафізичні тенденції, вони намагаються використати щонайменшу можливість, аби завдяки софізмам і паралогізмам отримати будь-яку нову аргументацію для захисту релігійних учень. В католицькій традиції процес пізнання залежить від розуміння сучасними теологами нераціонального й ірраціонального. Нераціональне знання є знанням про реальне, воно нехтує раціональним знанням, відхиляє його або ж заперечує. Це і є певним видом ірраціоналізму в католицькій традиції. Відтак, в основу ірраціоналізму покладено тезу про існування власне нераціонального знання. Представники неотомізму розрізняють два джерела пізнання – природний розум (науку) і божественне одкровення (віру як непохитну впевненість у тому, що Бог відкрив людині через слово і то, що мовлене Богом є істинним).

Список використаних джерел:

1. Виндельбанд В. История философии / Пер. с нем. под ред. А. И. Введенского / В. Виндельбанд. – К.: Ника-Центр, 1997. – 560 с.
2. Жильсон Э. Разум и откровение в средние века. / Э. Жильсон // Богословие в культуре Средневековья. – К.: Христианское братство "Путь к истине", 1992. – 383 с.
3. Иоанн Павел II. Вера и разум / Иоанн Павел II. – К.: Францисканцев, 1999. – 150 с.
4. Омэн, О. Р. Джордан. Христианская духовность в католической традиции / О. Р. Джордан Омэн. – Рим-Люблин: Изд-во Святого Креста, 1994. – 416 с.
5. Павел, епископ. О церкви в современном мире. Пастырская Конституция "Радость и надежда" / епископ Павел // Второй Ватиканский собор (Конституции. Декреты. Декларации). – Брюссель: Жизнь с Богом, 1996. – С. 329 – 428.
6. Радеев Ради. Критика неотомизма / Пер. с болг. О. И. Понова / Ради Радеев. – М.: Изд. "Прогресс", 1975. – 446 с.
7. Стасяк Славомир Ян., Завіла Роберт. Основи догматичного богослов'я / Славомир Ян. Стасяк, Роберт Завіла. – Львів: Місіонер, 1997. – 311 с.
8. Klocker H. P. Thomism and Modern Thought / H. P. Klocker. – N. Y.: New Scientist, 1990. – 416 p.
9. Lotz J. B. Hegel und Thomas von Aquin / J. B. Lotz. – Roma: Gregorianum, 1987. – 490 p.
10. Paul J. II. Message to Pontifical Academy of Sciences on Evolution / Paul J. II. – Origins 26. – Dec. 5., 1996. – 26 s.
11. Smart N. Reasons and Faiths / N. Smart. – London: Routledge Kegan Paul, 1958. – 245 p.

Надійшла до редколегії 11.03.18

Н. Н. Стадник

ГНОСЕОЛОГИЯ В КАТОЛИЦИЗМЕ

Становление католической теологической доктрины познания продолжалось на протяжении значительного исторического времени. Этот процесс тесно связан с представлениями о мире. Католические познавательные практики утверждают, что человек может "получать импульсы для своего развития косвенно – из противоречий религиозной идеологии и религиозного сознания, непосредственно от внешних для нее факторов, например от характера научных открытий. Специфическим в отношении между католической философией и католической идеологией является необходимость постоянно разрабатывать тезис о некоей личности – носителя теологической идеологии. Католические теоретики значительное внимание уделяют вопросу гармоничного единства теологической идеологии с "понятными" результатами достижений наук. Последнее осмысливается путем "опосредованного их взаимовлияния", но религиозный принцип всегда оставался неизменным: верховенство идеологии веры и теологии над философией. В этом заключалась одна из важнейших несоответствий между общим духом развития западноевропейской философии и наследницей средневековой схоластики – католической философией, которая опирается на специально разработанный схоластический метод. В настоящее время существует несколько различных систем классификаций католической философии. Но наиболее распространенной является система, которую составляют неогавустианство и неосхоластика. В последнюю входят неоскотизм, неосурезизм и неотомизм, а по мнению некоторых ученых, еще молинизм и другие учения.

Ключевые слова: томизм, католическая философия, неотомизм.

М. М. Stadnyk

GNOSEOLOGY OF CATHOLICISM

In the article the author raises the problem of the formation of the Catholic theological doctrine of knowledge, which lasted for a considerable historical time. This process is closely related to the notions of the world. Catholic cognitive practices argue that a person can "receive impulses" for his development not indirectly – from the contradictions of religious ideology and religious consciousness, but directly from external factors for it, for example, from the nature of scientific discoveries. The specific relationship between Catholic philosophy and Catholic ideology is the necessity to constantly develop a thesis about some person – the bearer of the theological ideology. Catholic theorists place considerable emphasis on the question of the harmonious unity of theological ideology with "understandable" results of the achievements of the sciences. The latter is interpreted through the "indirect influence of their intercourse", but the religious principle has always remained unchanged: the supremacy of the ideology of faith and theology over philosophy. This was one of the most important discrepancies between the general spirit of the development of Western philosophy and the heir to medieval scholasticism – a Catholic philosophy based on a specially developed scholastic method. There are now several different systems of classifications of Catholic philosophy. But the most widespread is the system, which consists of neogavustianism and neo-scholasticism. The latter include Neo-Scotism, Neo-Suasism and Neo-Thomism, and according to some, there is still Molinism and other teachings. It is shown that in the development of modern neo-Thomism there are three stages. The first stage covers the time from the beginning of